

VAI TRÒ CỦA CÁN BỘ THƯ VIỆN TRƯỜNG TRUNG HỌC TRONG VIỆC PHỔ CẬP KIẾN THỨC THÔNG TIN

Th.S. Vân Thị Hồng Loan
Thư viện Trường Đại học Mở TP. HCM

Mở đầu

Công nghệ thông tin và mạng thông tin toàn cầu đã làm gia tăng các nguồn thông tin và làm tăng tính đa dạng của các loại hình tài liệu. Học sinh các trường trung học càng trở nên lúng túng hơn bao giờ hết trong việc tìm kiếm, truy cập, thẩm định và chọn lựa thông tin, các nguồn thông tin mà họ cần. Vì thế *kiến thức thông tin* là điều không thể thiếu đối với học sinh trung học trong thời đại ngày nay. Vai trò của các cán bộ thư viện trường trung học càng trở nên rõ rệt và quan trọng hơn trong việc truyền đạt kiến thức thông tin cho học sinh. Bài viết này thảo luận những vấn đề liên quan đến vai trò của cán bộ thư viện trường trung học và việc triển khai kiến thức thông tin trong nhà trường. Khái niệm về kiến thức thông tin và người có kiến thức thông tin là người như thế nào cũng sẽ được đề cập trong phần đầu của bài viết này như là phần mở đầu giới thiệu. Các phần tiếp theo tác giả trình bày một số lý do của việc phổ cập kiến thức thông tin, những người chịu trách nhiệm trong việc truyền đạt kiến thức thông tin và một số đề nghị để triển khai thực hiện.

I. Kiến thức thông tin là gì?

‘Khái niệm *Kiến thức thông tin* (Information Literacy) xuất hiện trong thời đại thông tin, thời đại được đánh dấu bằng sự bùng nổ của thông tin và những thay đổi thuộc về công nghệ với mục đích của sự thay đổi này là sự tổng hợp, truyền bá, đánh giá và quản trị thông tin’ (Bruce 1997). Thuật ngữ này được Paul Zurkowski, chủ tịch Hội đồng Công nghiệp Thông tin Mỹ (The Information Industry Association) đề xuất lần đầu tiên vào năm 1974. Tuy nhiên khái niệm này chỉ được hầu hết các cơ quan giáo dục của Hoa Kỳ đặc biệt chú ý khi bản báo cáo cuối cùng của Hiệp hội Thư viện Hoa Kỳ công bố vào năm 1989.

Vậy *Kiến thức thông tin* là gì? Theo Hiệp hội các thư viện đại học và viện nghiên cứu Mỹ (Association of College and Research Libraries 1989), *Kiến thức thông tin* là sự hiểu biết và tập hợp các khả năng cho phép các cá nhân có thể ‘nhận biết thời điểm thông tin, có thể định vị, thẩm định và sử dụng thông tin cần thiết một

cách có hiệu quả'. Hay nói một cách khác, '*Kiến thức thông tin* là khả năng nhận biết nhu cầu thông tin, tìm kiếm, tổ chức, thẩm định và sử dụng thông tin trong việc ra quyết định một cách có hiệu quả cũng như áp dụng những kiến thức này vào việc học tập suốt đời' (Cheek 1995).

Chúng ta cần nên nhớ rằng *Kiến thức thông tin* là bao gồm cả những kiến thức về các thể chế xã hội, những quy định của pháp luật về vấn đề truy cập nguồn thông tin trong đó có cả luật về quyền sở hữu trí tuệ, chứ không đơn thuần các kiến thức về việc tìm kiếm, truy cập và tra cứu thông tin. Như vậy, nói một cách tổng quát, *Kiến thức thông tin* bao gồm việc xác định nhu cầu thông tin, xây dựng các biểu thức tìm tin, lựa chọn và xác minh nguồn tin, thẩm định, tổng hợp và sử dụng thông tin.

II. Người có kiến thức thông tin là người như thế nào?

Dựa vào ý nghĩa của khái niệm về *Kiến thức thông tin* ở trên, Viện Kiến thức Thông tin Australia và New Zealand (Australian and New Zealand Institute for Information Literacy) năm 2004 đã xác định *người có kiến thức thông tin* là người có những khả năng như sau:

- Nhận dạng nhu cầu thông tin
- Xác định được phạm vi của thông tin mà mình cần
- Khai thác thông tin một cách có hiệu quả
- Thẩm định thông tin và nguồn tin một cách tích cực và hiệu quả
- Phân loại, lưu trữ, vận dụng và tái tạo nguồn thông tin thu thập hay tạo ra
- Biến nguồn thông tin được lựa chọn thành cơ sở tri thức
- Sử dụng thông tin vào việc học tập, tạo tri thức mới, giải quyết vấn đề và ra quyết định một cách có hiệu quả
- Nắm bắt được các khía cạnh kinh tế, pháp luật, chính trị và văn hóa trong việc sử dụng thông tin
- Truy cập và sử dụng các nguồn thông tin hợp pháp và hợp đạo đức
- Sử dụng thông tin và tri thức để thực hiện các quyền công dân và trách nhiệm xã hội
- Trải nghiệm *Kiến thức thông tin* như một phần của việc tự học tập suốt đời

III. Tại sao các thư viện trường trung học phải phổ cập kiến thức thông tin?

Sứ mạng của các thư viện trường trung học là cung cấp thông tin, hỗ trợ bài giảng và chương trình học tập của học sinh bậc trung học. Không những thế, các cán bộ thư viện phải là người giúp các em học sinh trong việc tìm và truy cập thông tin, đánh giá thông tin để các em có khả năng tự học, độc lập trong suy nghĩ, không

những giúp các em đạt được kết quả cao trong các kỳ thi mà còn hỗ trợ các em khả năng tự học khi rời khỏi ghế nhà trường. Thư viện trường trung học là nơi cung cấp thông tin ở nhiều dạng thức khác nhau, không chỉ ở dạng in ấn truyền thống mà còn ở dạng điện tử. Đặc biệt ở thời điểm hiện tại, khi các thông tin trên Internet xuất hiện một cách tràn lan khó quản lý và khó kiểm soát thì các cán bộ thư viện phải là những người tiên phong trong việc hướng dẫn các em *Kiến thức thông tin*.

Vì vậy, có thể nói rằng thư viện trường trung học có vai trò rất quan trọng trong việc giúp các em học sinh tìm tin, tìm tài liệu, truy cập thông tin, thẩm định và đánh giá thông tin: đâu là thông tin tốt, thông tin xấu, thông tin đáng tin cậy, thông tin có thể sử dụng được. Các cán bộ thư viện phải là người truyền đạt cho các em các kỹ năng thông tin góp phần hỗ trợ chương trình học ở bậc trung học cũng như tạo cho các em khả năng tự học suốt đời, góp phần vào việc nâng cao dân trí.

IV. Ai là người chịu trách nhiệm phổ cập kiến thức thông tin ở thư viện trường học?

Hiển nhiên là các cán bộ thư viện trường trung học phải là người chịu trách nhiệm chính trong việc truyền đạt và phổ cập kiến thức thông tin. Tuy nhiên, các cán bộ thư viện không phải đơn độc một mình mà cần phải kết hợp với các bộ phận khác trong nhà trường đặc biệt là các giáo viên, những người trực tiếp giảng dạy các em, để nắm bắt một cách cụ thể chương trình học bao gồm cả các bài tập ở lớp cũng như về nhà và các yêu cầu của giáo viên đối với học sinh đặc biệt trong việc tìm tài liệu tham khảo. Mục đích của việc làm này là để giúp các em tìm kiếm và thẩm định những thông tin cần thiết và cụ thể cho các bài tập đó, chứ không đơn thuần là tìm kiếm và đánh giá các tin một cách chung chung. Điều này sẽ làm cho các em nhận ra tầm quan trọng của *kiến thức thông tin* trong việc học tập cũng như truyền đạt cho các em các kỹ năng thông tin một cách cụ thể.

Ngoài ra, các cán bộ thư viện còn phải cộng tác với các bộ phận khác liên quan đến việc hỗ trợ sinh viên. Mục đích của việc làm này là tạo sự đồng bộ và nhất quán giữa các bộ phận trong nhà trường trong việc phổ cập *kiến thức thông tin* cho học sinh. Từ khi có Internet ra đời, các em học sinh không chỉ đơn thuần tìm tài liệu, tìm tin trong phạm vi các tài liệu bằng giấy phục vụ cho việc học tập mà họ còn tìm tin ở các dạng điện tử như CD-Rom hay trên các trang web. Điều này có nghĩa là họ không nhất thiết phải đến thư viện tìm tin mà họ có thể ngồi tại nhà hay tại các nơi khác có kết nối Internet để tìm tin. Và cũng bởi vì các nguồn thông tin trên mạng rất phong phú và đa dạng, nên các em rất lúng túng trong việc chọn lựa nguồn tin thích hợp cho bài tập của mình. Thêm nữa, các em rất khó nhận biết đâu là thông tin tốt, đâu là thông tin xấu, vì thế nhiệm vụ của nhà

trường, thư viện và các thầy cô trong việc phổ cập kiến thức thông tin trở nên quan trọng hơn bao giờ hết.

Nói một cách tổng quát, các thành phần tham gia vào việc phổ cập *kiến thức thông tin* trong nhà trường: từ những người làm công tác quản lý, các cán bộ thư viện cho đến các giáo viên tham gia giảng dạy và hướng dẫn sinh viên đều phải hiểu rõ khái niệm *kiến thức thông tin* và đồng thuận trong việc triển khai chương trình phổ cập *kiến thức thông tin*. Sự đồng thuận này phải được thể hiện trong các chính sách thông tin hợp lý và các chiến lược triển khai phù hợp trong việc tích hợp *kiến thức thông tin* vào chương trình đào tạo.

V. Nên thực hiện việc phổ cập kiến thức thông tin như thế nào?

Nội dung chính của phần này là đề cập các vấn đề liên quan đến việc triển khai *kiến thức thông tin* trong các trường trung học. Các vấn đề này xoay quanh các khía cạnh của việc xây dựng các tiêu chuẩn và các chỉ dẫn về kiến thức thông tin và việc tích hợp *kiến thức thông tin* vào chương trình đào tạo.

1. Xây dựng các tiêu chuẩn và các chỉ dẫn về kiến thức thông tin

Đây là công việc đầu tiên mà các nhà quản lý cần phải đặt trọng tâm. Các tiêu chuẩn được xem như là nền tảng để các cán bộ thư viện và các giáo viên theo đó mà triển khai thực hiện. Từ các tiêu chuẩn này, các nhà quản lý sẽ định ra các chỉ dẫn cụ thể hơn để việc triển khai này càng chính xác. Hiện nay việc phổ cập *kiến thức thông tin* ở Việt Nam mới dừng lại ở chỗ phổ biến một số thông tin mà chưa có một chương trình cụ thể để triển khai thực hiện. Do vậy các trường nên tham khảo các nước có bề dày trong việc phổ cập kiến thức thông tin như Hoa Kỳ và Úc để xây dựng bộ tiêu chuẩn riêng cho trường hay cho một nhóm các trường. Tuy theo đặc điểm riêng của từng quốc gia, từng vùng hay từng trường mà định ra những tiêu chuẩn hợp lý. Tuy nhiên những tiêu chuẩn này phải tuân theo tinh thần của khái niệm kiến thức thông tin.

Sau đây là một số tiêu chuẩn về kiến thức thông tin dành cho học sinh các trường học thuộc bang Alaska của Hoa Kỳ mà chúng ta xem xét như một tài liệu tham khảo:

A. Học sinh cần phải hiểu thông tin và các nguồn thông tin được tổ chức như thế nào.

Người học sinh đó cần phải đạt được những tiêu chuẩn sau đây:

- Nhận diện xem thư viện sử dụng hệ thống phân loại nào để tổ chức, lưu trữ, truy cập thông tin và các nguồn thông tin

- Hiểu rõ thông tin được tổ chức dưới các dạng thức nào: in ấn, không in ấn hay ở dạng điện tử
- Hiểu rõ công việc phân loại ở thư viện và hệ thống tiêu đề đề mục
- Có khả năng tra cứu thông tin và nguồn thông tin theo tác giả, tên sách, tiêu đề đề mục hay từ khoá
- Nhận diện và sử dụng chiến lược tìm tin một cách có hiệu quả

B. Học sinh nên hiểu và sử dụng tiến trình tìm tin để có thể định vị, đánh giá, và phổ biến thông tin.

Người học sinh đó cần phải đạt được những tiêu chuẩn sau đây:

- Nhận diện vấn đề thông tin hay nhu cầu thông tin
- Xem xét nhiều nguồn thông tin để xác định nguồn thông tin nào là tốt nhất
- Truy cập thông tin
- Đánh giá tính giá trị, tính liên quan, tính hiện thời và tính chính xác của thông tin
- Tổ chức và sử dụng thông tin để tạo ra sản phẩm
- Đánh giá tính hiệu quả của sản phẩm đó trong việc khảo sát những thông điệp mang tính chuyên sâu hơn

C. Học sinh cần phải nhận thức rằng trở thành một người đọc, người nghe và người quan sát tài liệu in ấn, tài liệu không in ấn hay tài liệu điện tử một cách độc lập sẽ tạo cho họ niềm yêu thích và khả năng tự học suốt đời.

Người học sinh đó cần phải đạt được những tiêu chuẩn sau đây:

- Có khả năng đọc vì yêu thích và để tìm tin
- Có khả năng đọc, nghe và quan sát nhiều nguồn tài liệu khác nhau
- Có khả năng nhận diện và chọn lựa tài liệu thích hợp cho nhu cầu cá nhân của họ.

D. Học sinh cần biết rằng họ có thể truy cập nhiều nguồn thông tin trên thế giới

Người học sinh đó cần phải đạt được những tiêu chuẩn sau đây:

- Hiểu làm thế nào để có thể truy cập thông tin ở nhiều nguồn khác nhau: địa phương, trong nước và quốc tế ở nhiều dạng thức khác nhau
- Nhận diện tầm quan trọng của việc đánh giá thông tin
- Đánh giá thông tin tùy theo văn hóa và các định chế của vùng, bang, quốc gia hay thế giới
- Đánh giá thông tin theo nhiều chiều để ra quyết định một cách chính xác
- Linh hoạt và hiểu rõ thông tin tìm kiếm được theo nhiều chiều.

E. Học sinh cần tìm hiểu các khía cạnh đạo đức, luật pháp và hành vi xã hội trong việc tìm tin

Người học sinh đó cần phải đạt được những tiêu chuẩn sau đây:

- Sử dụng tài liệu thư viện và các nguồn thông tin một cách có trách nhiệm
- Hiểu và tôn trọng những nguyên tắc truy cập thông tin
- Hiểu và tôn trọng quyền sở hữu trí tuệ và luật bản quyền
- Cần phải trích dẫn nguồn tham khảo khi sử dụng tác phẩm của người khác.

(AkASL 2000)

2. Tích hợp kiến thức thông tin vào chương trình đào tạo

Mục đích của việc làm này là cung cấp cho các em các kỹ năng và kiến thức về thông tin thông qua nội dung và cấu trúc của bài giảng, các phương pháp dạy và học, hệ thống kiểm tra và đánh giá kết quả học tập và cung cấp nhiều nguồn thông tin phù hợp với yêu cầu của học sinh. Công việc này cũng phù hợp với mục tiêu giảng dạy: lấy học sinh làm trung tâm và giúp cho họ có khả năng học tập suốt đời. Kiến thức thông tin tích hợp vào chương trình đào tạo sẽ làm cho chương trình phổ biến kiến thức thông tin một cách có hiệu quả hơn, làm cho họ thích thú hơn bởi mục tiêu tìm kiếm thông tin của họ cụ thể hơn, liên quan đến vấn đề mà họ cần, liên quan đến việc học tập của họ. Thêm nữa, kiến thức thông tin là một tổng thể tri thức khá toàn diện liên quan đến kỹ năng học tập, chứ không đơn thuần hướng vào kỹ năng tìm tin. Cuối cùng, việc đánh giá kiến thức thông tin của học sinh sẽ thuận lợi hơn nếu đánh giá thông qua việc học tập của sinh viên: đánh giá thông qua bài tập, bài kiểm tra, v.v.

3. Cộng tác với giáo viên và bộ phận phụ trách học tập

Việc tích hợp kiến thức thông tin vào chương trình đào tạo đòi hỏi sự cộng tác của nhiều bộ phận trong nhà trường. Trách nhiệm của các cán bộ thư viện là cung cấp thông tin, nguồn thông tin và cung cấp các khóa học về kỹ năng thông tin, trong khi đó các giáo viên và bộ phận tư vấn học tập đóng vai trò là những người khuyến khích và hướng dẫn học sinh khả năng tự học, kỹ năng suy nghĩ có lý luận, kỹ năng giải quyết vấn đề và ra quyết định. Điều này sẽ thấy rõ hơn qua bảng “Mục tiêu và trách nhiệm kiến thức thông tin” bởi Hine (2002) tổng kết.

Mục tiêu	Trách nhiệm
Gắn việc đọc và suy nghĩ tích cực với lý thuyết và thực tiễn	- Bộ phận tư vấn học tập - Giáo viên phụ trách môn học
Phát triển và mô hình hóa các kỹ năng viết và kỹ năng phân tích phù hợp nhằm hỗ trợ cho việc ghi chép và làm báo cáo	- Bộ phận tư vấn học tập
Khuyến khích sinh viên thể hiện sự phát triển kiến thức riêng của mình	- Bộ phận tư vấn học tập - Giáo viên phụ trách môn học
Nhận dạng nhu cầu thông tin	- Cán bộ thư viện - Bộ phận tư vấn học tập
Phân tích và lập danh mục từ khóa	- Cán bộ thư viện
Phân tích các nguồn tin, cả truyền thống và phi truyền thống	- Cán bộ thư viện
Xây dựng những chiến lược tìm kiếm thông tin đơn giản. Sử dụng các toán tử logic trong tìm kiếm	- Cán bộ thư viện
Áp dụng các chiến lược tìm kiếm vào các hệ thống tìm kiếm truyền thống và hiện đại	- Cán bộ thư viện
Xác định phạm vi của kiểu thông tin phù hợp với mỗi lý thuyết và nghiên cứu cụ thể	- Giáo viên phụ trách môn học - Cán bộ thư viện
Phân tích, tổng kết, tổ chức, trao đổi và thẩm định thông tin	- Giáo viên phụ trách môn học - Bộ phận tư vấn học tập - Cán bộ thư viện
Phát triển các kỹ năng tư duy và phản ánh tích cực	- Bộ phận tư vấn học tập - Giáo viên phụ trách môn học
Phân tích và diễn giải chất lượng, tính phù hợp của các nguồn tin theo chủ đề trong mối quan hệ với việc quan sát thực tiễn, nghiên cứu lý thuyết, và thực hiện nghiên cứu	- Giáo viên phụ trách môn học

Bảng 1: Hine 2002, 'Mục tiêu và trách nhiệm kiến thức thông tin'

Hiện nay tại Việt Nam, khái niệm *Kiến thức thông tin* còn khá mới mẻ đối với giáo viên và các thành viên khác trong nhà trường, vì thế cán bộ thư viện cần phải tổ chức các buổi hội thảo chuyên đề để giới thiệu, kêu gọi sự cộng tác, hướng dẫn và hỗ trợ họ trong việc có kiến thức thông tin và việc triển khai chương trình phổ cập kiến thức thông tin. Họ nên cùng nhau thống nhất trong việc phân công công việc thực hiện tùy thuộc vào mục tiêu và chương trình phổ cập.

Cán bộ thư viện có thể hợp tác với bộ phận tư vấn học tập để cùng với họ giới thiệu cho các em học sinh về *Kiến thức thông tin*, một số thông tin ban đầu về thư viện và các nguồn thông tin của thư viện trong những ngày đầu tiên mà các em bước vào trường trung học. Cán bộ thư viện nên hợp tác với giáo viên để nắm bắt chương trình đào tạo và hợp tác với họ trong việc đưa *Kiến thức thông tin* vào môn học, phù hợp với chương trình giảng dạy của giáo viên và nhu cầu học tập của học sinh đối môn học đó như các bài tập ở lớp, bài tập về nhà, các bài thí nghiệm thực hành, v.v. Các cán bộ thư viện có thể là một thành viên tham gia giảng dạy kiến thức thông tin cho một môn học nào đó (tại lớp; học sinh tham gia học bắt buộc) trong một vài tiết học hay có thể trình bày vấn đề này ngoài tiết giảng của môn học đó (tại thư viện; học sinh tham gia học không bắt buộc).

Kết luận

Như vậy có thể thấy rằng kiến thức thông tin là kỹ năng không thể thiếu trong thời đại thông tin ngày nay khi việc học tập của học sinh và việc đào tạo của nhà trường bị tác động bởi công nghệ thông tin và mạng thông tin toàn cầu. Dù có muốn hay không muốn, các em vẫn bị thử thách trước rừng thông tin được kiểm soát và phi kiểm soát, trước vô vàn tài liệu in ấn và phi in ấn. Vì thế vai trò của nhà trường, đặc biệt là của cán bộ thư viện trường học càng trở nên thử thách hơn không chỉ trong việc tự đào tạo vì chính họ mà còn vì các em học sinh cho mục tiêu học tập và tự học suốt đời. Bởi vì là người quản lý các nguồn thông tin ở trường trung học, nên các cán bộ thư viện phải là những người tiên phong trong việc phổ cập và triển khai chương trình kiến thức thông tin. Công việc này đòi hỏi sự nỗ lực hết mình của các cán bộ thư viện và sự hỗ trợ mạnh mẽ của các nhà quản lý, các giáo viên và các bộ phận khác trong nhà trường.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Association of College and Research Libraries (ACRL) 1989, 'Presidential committee on information literacy: Final report', truy cập ngày 27/03/2007 tại <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.html>

Alaska Association of School Librarians (AsASL) 2000, 'Library/Information Standards: Student content standards for school libraries', truy cập ngày 27/03/2007 tại <http://www.akla.org/akasl/lib/studentstandards.html>

American Association of School Librarians and Association for Educational Communications and Technology 1998, 'Information literacy standards for student learning, Hiệp hội Thư viện Mỹ, Chicago, xem tại http://www.ala.org/ala/aasl/aaslproftools/informationpower/InformationLiteracyStandards_final.pdf

Australian and New Zealand Institute for Information Literacy (ANZIIL)2004, *Australian and New Zealand information literacy framework: principles, standards and practice*, Australian and New Zealand Institute for information literacy, Adelaide (tài liệu điện tử, xem tại University of South Australia Library Catalogue)

Bruce 1997, *Seven faces of information literacy*, Adelaide, Auslib Press

Cheek 1995, *Finding out: information literacy for the 21st century*, Melbourne, McMillan Education Australia

Hine 2002, 'Embedding information literacy in a university subject through collaborative partnerships'. *Psychology learning and teaching*, vol. 2, no. 2, pp. 102-107

Vân Thị Hồng Loan 2006, *A study of the information literacy program conducted by the Academic Library Services Team at Division of Education, Arts and Social Sciences University of South Australia*, Luận văn Thạc sỹ.